

*Віктор КОСАКІВСЬКИЙ,
Олександр ХРИСТЮК,
Наталія ШПАК-КОСАКІВСЬКА*

**СЕВЕРИНІВСЬКИЙ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ
АНСАМБЛЬ В ПРАЦІ
AFTANAZY R. «DZIEGE REZYDENCJI NA
DAMNYCH KRESACH RZECZYPOSPOLITEJ».
Т. 9. «WOJEWODZTWO PODOLSKIE»**

Северинівський палацо-парковий ансамбль є унікальною пам'яткою історії та культури нашого краю. Його включено до списку «Пам'яток історії та культури Вінницької області» [1, с. 334], до альбому «Визначні пам'ятки Вінниччини» [2, с. 184]. Про цю пам'ятку пишуть у краєзнавчій літературі [3, с. 21 - 25].

Северинівський парк - пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення. Площа парку 50 га. Його створено рішенням виконкому Вінницької обласної ради народних депутатів від 29 серпня 1984 р. № 371 з метою збереження красивого ландшафту на мальовничому березі р. Рів, де зростає 60 видів дерев і чагарників. Парк входить до складу природно-заповідного фонду України, який охороняється як національне надбання і є складовою частиною світової системи природних територій і об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Землекористувач Северинівський кістково-туберкульозний санаторій Мінздорів'я України [4, с. 2 - 3].

На території палацово-паркового ансамблю розташовані: палац, що розділяє територію садиби на окремі зони та одночасно є композиційним центром припалацової зони; три багатофункціональних архітектурних комплекси, які входять до складу господарської зони та склалися із 17 споруд. Вони розташовувалися у північній і південній сторонах від палацу; город з північної сторони; фруктовий сад і парк за палацом; фундаменти від будівлі водокачки в парку, на березі Рову; групи природних вапнякових скель у південній і західній частинах парку; кам'яний мур, що проходить по всій території садиби, але має значні втрати; жилий будинок для управителя і садівника з флігелем які знаходяться за ме-

жею північної частини садиби, в межах припалацової зони [5, с 1-11].

Детальний опис Северинівського палацо-паркового комплексу подає польський дослідник Р. Афтаназі у 9 томі своєї праці, яка присвячена палацам Подільського воєводства. Він пише: «На основі родинних переказів Северин Орловський, перебуваючи біля 1800 р. в Парижі, замовив у тамтешнього, на жаль, не дуже відомого прізвища, архітектора проект палацу, який мав намір побудувати у своєму, новому, селі. Оночасно до майбутнього внутрішнього облаштування резиденції закупити там мав багато предметів, а серед них мармури, бронзи, срібло, порцеляну і картини. Палац збудований був у 1802 - 1804 рр. Мабуть, не залишився б без змін до 1917 р., коли у 1854 р. виникла пожежа, яка повністю знищила середину поверху, головного репрезентаційного корпусу. Дім насправді відбудували, але допіру у 1859 р., вже без випаленої частини верхнього поверху, яку було розібрано.

У зібраннях Соколовских в Северинівці до першої світової війни, зберігалися дві літографії, виконані перед пожежею, з яких одна передавала передній фасад, а інша вигляд тильної частини палацу зі сторони саду. Збереглася, на жаль, лише друга літографія. Велика кількість фотосвітлин дає можливість відтворення зовнішнього вигляду палацу після пожежі.

Палац мав вигляд великопанської резиденції. Складався з головного корпусу і двох бокових крил, поставлених під прямим кутом і об'єднаних в одно ціле на короткій руці, у вигляді дуже розкритої підкови. Сімнадцятиосьовим головним фасадом двохповерхового головного корпусу на високому підвальному поверсі і в плані широкого прямокутника акцентував не справжній ризаліт, в нижній частині підпертий низькою терасою і чотирьохколонним портиком, який підтримує верхню терасу. Стиль колон верхньої тераси невідомий, коли вони під час пожежі, можливо були пошкоджені вогнем та не відновлені. До 1914 р., серед руїн дальнього кута парку, знаходилися рештки дуже гарної балюстради портику верхньої тераси. Була вона виконана з кованого вручну заліза, але переплетена пальметами з бронзи. На другому поверсі псевдо ризаліт декорували чотири колони пристінні, вставлені в площинах між вікнами. Та частина палацу після пожежі відбудована, закінчував її, напевно, первісно трикутний фронтон з картушами

гербовими фундатора і його дружини, на тлі якоїсь композиції мистецької. В середину будівлі вело троє високих скляних дверей, замкнених півколом на терасі, на терасу верхню також виходили двері і вікна прямокутні. Вигляд пластичний бічних частин корпусу головного був правдоподібно від початку скромним. Прямокутні, великі, але досить вузькі вікна не мали жодних обрамлень. Лише під їх підвіконниками розміщено горизонтальний карниз на консольках. Ту частину палацу накривав високий, гладенький дах чотирисхилий, з окремими лукарнами по обох сторонах частини ризалітованої, мальований на колір зелений.

П'ятиосьові сполучення першого поверху поєднували корпус головний з двома поставленими до нього під прямим кутом крилами. Так як палац стояв на легкій похилості, відповідно зпланованої ділянки, крило праве було одноповерхове, ліве натомість, розміщене на краю штучного підмурку, двохповерховим. Зі сторони двору крила були трьохосьові з несправжнім ризалітом посередині, підкресленим надчілком над вікнами на консольках і невеликою стінкою аттиковою, зі сторони внутрішньої семиосьової. У їх побудові повторено елементи будови головного корпусу. Лише боковий фасад розчленовано смугами з уміщеними в них двома колонами тосканськими, об'єднаними у горі аркадою, фланкуючими бічні вхідні двері. Також з'єднувальні кімнати, як і бічні крила, покривав дах двосхилий. Партер крила лівого вмещав кухню, комору, склади, молочарню тощо, натомість все праве крило - покої для помешкання і гостей. Права частина палацу, зі сторони двору, з чотирма розташованими вузькими, розділеними на багато квартир вікнами, які сягають висоти від підлоги до стелі, призначено для зимового саду. Під крилом тим розміщувалися обширні, склеповані півколом пивниці з медоситнею і ліфтом з ручним приводом, поєднані з покоєм кухонним при великій їдальній залі. Звідти вів також до кухні мідний провід, один кінець якого сполучений з дзвінком, необхідним для видачі розпоряджень.

Домінантою садового фасаду був напівкруглий ризаліт з трьома, також напівкругло зімкнутими «портефонетрами», які виходили на низьку терасу у нижній частині із балконом з балюстрадаю ажурною від переду у верхній частині. Балюстрада балкону опиралась на широку базу з поставленими у них двома тосканськими колонами. Виділяли вони середні, дводільні «порте-фонетри».

По обох їх сторонах виступали ще «порте-фонетри» однокрилові. Ризаліт парковий накритий був дахом у формі сплющеного напів-стіжка. Крім середнього двохповерхового, фасад парковий незвично розтягнутий оживляли ще п'ятиосьові несправжні ризаліти бокові, замкнуті широкими трикутними фронтонами з великими напівкруглими вікнами, з променясто розташованими шибками. Вироблені в тиньку «лізени» ділили частини партеру всього фасаду на кілька менших частин. У середині палацу знаходилося біля 50 кімнат і залів.

Після розібрання верхнього поверху середнього корпусу палацу загальний його вигляд втратив свої первісні пропорції і гармонію. Став палац досить низьким і видовженим, що добре видно з більшої відстані. Без змін від самого початку залишився лише перший поверх. Вигляд наближений до первісного зберігся у середній відбудованій зризалітизованій частині палацу. Інший вигляд отримав однак фронтонний портик. Чотири давні, мабуть стрункі колони тосканські, замінено було новими, масивними і важкими, висунутими наперед більше ніж попередні. Створили вони таким чином вигідний під'їзд, а тераса верхня набула значно більших розмірів. З обох сторін під'їзд став підпертим чотирисходиновими мурками. Можемо думати, що трикутний фронтон переднього ризаліту було ліквідовано, а трисхилий дах покладено безпосередньо на капітелях колон. Напівкруглі вікна ризалітів бокових паркового фасаду, якщо у такому вигляді очевидно існували, замінено на банальні, прямокутні. Внутрішня частина палацу втратила також кільканадцять приміщень, в основному репрезентацій-них, правдоподібно багато декорованих [6, с 321 - 324].

Якщо ми маємо досить докладні зображення зовнішнього вигляду палацу до 1917 р., то про його внутрішній вигляд до пожежі маємо лише фрагментарні відомості. Можемо гадати лише одне, що подібно, як і на вцілілому першому поверсі, другий був також двобічним. По першому поверху анфілади зал і кімнат тягнулися по обидва боки вестибюлю і овальної зали, що займала середину фасаду паркового виступаючи ризалітом. По між ними розміщувалися сходи. Над вестибюлем знаходилася велика, прямокутна зала для балів, яка займала також два сусідні, поза ризалітові вікна, над овальною нижньою залю, на другому поверсі розташована така ж сама зала. Після відбудови середньої частини її вигляд

залишився таким самим, за винятком зали для балів. Стала вона меншою з боків, які були розібрані. Насправді вона набула прямокутного вигляду, але разом з тим її довші стіни були направлені як і поперечна вісь палацу. Чудом уцілів там чудовий паркет, який нагадував мозаїку, можливо, зрештою відновлений пізніше на основі збережених фрагментів.

Головний корпус палацу також і після пожежі не мав єдиного, повного вигляду і був обставлений меблями старожитніми, що представляли різні стилі і епохи. Тут було багато цінних мистецьких творів. Повного опису колекцій, зібраних в Северинівці кількома поколіннями, Р. Афтаназі не вдалося виявити. В кожному поколінні вони змінювались. Одно набували, інше давали як посаг за дочками, які виходили заміж. Започаткував її Северин Орловський, але до їх збільшення долучилися і інші, поріднені з ним родини - Соколовські, Собещанські і Коморовські. Значна частина, а особливо цінна порцеляна, походила із зібрання Януарія Антонія Соколовського. Найдавніші зібрання значною мірою були розпорошені або знищені під час пожежі, а найбільше в 1854 - 1858 рр., коли в Северинівці не мешкали власники, а земля та промислові підприємства перебували у руках орендарів. Завдяки збереженим інвентарям, створеним у роки першої світової війни, або безпосередньо після її закінчення, маємо насправді гарний опис внутрішньої обстановки палацу і його колекцій, але лише з того часу.

На основі цих даних нижня овальна зала, звана «ампірною», назву свою отримала від розміщених і ній меблів, які репрезентували власне ту епоху. До комплекту меблів з червоного дерева входили: канапа, кушетка, крісло-бержера, бюро декороване бронзовими каріатидами, комод оздоблений також бронзовими прикрасами, квадратний стіл і другий малий, з інкрустаціями, етажерка з бронзовими прикрасами, сервант і колона-постамент. До комплекту ампірного не належала «жардінера» червоного дерева з галерейкою фражетівською, а також комплект меблів ужиткових, критих малиновим оксамитом. Знаходився тут також стіл бронзовий з мармуровою стільницею, набутий із замку вишньовецького, після банкрутства Володимира Плятера. Стояв на ньому п'ятираменний підсвічник французький із позолоченої бронзи. Другий подібний оздоблював іншу кімнату. На стінах «ампірної» зали висіли також кілька картин, серед яких почесне місце займало полотно

«Амур і Психея», приписуване Лючо Джордано, а біля нього портрети олійні Адама Бартошевіча і його дружини, пензля Войцеха Корнела Статтлера, а також їх дочки Зофії, мальований Францішком Ксаверієм Вінтергальтером. Зберігалося тут також багато предметів декоративного характеру або колекційного, як «маката» слуцька, шаль кашемірова, чотири дивани перські, пояс кавказький срібний з агатами, два свічники бронзові в стилі ампір, ваза порцелянова у такому ж стилі і одна кришталева. Містилася в тій залі також колекція кристалів Войцеха Соколовського і багато дрібних предметів, як кошики і бонбоньєрки (коробки) срібні, такі ж сільнички, частково позолочені, з дельфінами, дзвіночки срібні, бронзові і порцелянові, старі орнаментовані кинжалі з бронзи і срібла, срібні кубки російські, з середини золочені, табакерка з яшми, срібні, в стилі рококо, прилади для гасіння свічок привезені з Парижу, шість фігурок із слонової кістки і багато інших дрібниць. У залі званій «блакитна», оформленій в стилі Людовіка XV, стояло фортепяно фірми «Бехштейн», куплене в Парижі у 1883 р., після смерті власника, Юліуша Зарембського, учня Францішка Лі-ста, а даліше комплект меблів з рожевого дерева, оздоблених бронзами, який складався з чотирьох крісел, 12 стільців і канапи зі спинкою медальйоною. Те умеблювання доповнювали речі, які походили з різних епох і репрезентували різні стилі, а саме: столик інкрустований овальний, столик з стільницею мозаїчною, столик «палісандровий» і четвертий, який слугував для гри в карти, наступне - екран з червоного дерева і такі ж кросна, два дзеркала в позолочених рамах з багатою різьбою в стилі рококо, дві колони з червоного дерева і багато творів мистецтва. Серед них були: портрет олійний Титуса Малешевського, який представляв «Дівчину з абеткою», дві вишиті картинки, що походили з Ліпська, дві вишивані картини японські, «Дівчина з голубом» Яна-Баптиста Грегуа, «Вид на Каїр», олій пензля Ігнація Лясовського і портрет Агнешки з Кемеровських Анджейової Орловської, невідомого художника. В кімнаті тій висіли також два дзеркала венеціанські і пояс для кунтуша. Крім того стояли дві вази з позолоченої бронзи «en emaille», скульптура «Амур і Психея» французької роботи, а також годинник в бронзовому корпусі. Своїй назві «блакитна» зала завдячує кольору стін, у якій вона була пофарбована. Зі стелі звисала велика бронзова люстра, доповнена бра в тому ж стилі. Паркет

творив геометричний візерунок виконаний в кілька відтінків і гатунків дерева.

В северинівському палаці знаходилося дві столові зали. Менша призначена для ужитку щоденного, більшу ж використовували під час прийомів великої кількості гостей. Обидві зали мали стіни повністю виюїадені дерев'яними, як паркет, панелями і паркет візерунковий. До темнобронзового кольору дерев'яних панелей, розчленованих вертикальними ліпними фільонками, підібрано такий же колір подвійних дверей, вікна і віконниці, які закривалися з середини. В старі бронзові люстри вмонтовано сучасні лампи керосинові. Умеблювання обох зал складалося з меблів переважно з червоного дерева, ХІХ століття. Деякі буфети були вмонтовані в дерев'яні панелі, інші стояли в спеціальних нішах. Крім буфетів і важких шаф знаходилися там масивні розсувні столи овальні, консольки, різні менші столики допоміжні, крісла і стільці. Один гарнітур з овальним опертям і оббивкою з червоної шкіри представляв стиль Хіппендаль, другий також, новіший, виконано у відомій австрійській майстерні Міхала Тхонета. На одній із стін меншої зали столової висів портрет олійний бл. отця Бенедикта Булаковського, з відповідним довгим пояснювальним підписом про його долю. Відкриті площини панелей займали дзеркала, а над усе зразки старої порцеляни, в основному саксонської, найкращі зразки якої стояли на буфетах і сервентках. Значну цінність приписувано вазам «Аугустус Реке» з мануфактури мишлянської на тематику панську, з багатою позолотою. Велика кількість тарілок з тої самої майстерні мали оздоблення, в основному, квіткове. Мотивами рослинно-квітковими були оздоблені полумиски корецькі, подібно як кубки і тарілки з фабрики в Баранівці. Мали також Соколовські в Северинівці багато предметів з порцеляни фірм Севрес з мініатюрами і Лімогес з мотивами народними та російську з часів Олександра ІІІ, виконану в мануфактурах Гарднера, Попова, Кузнецова, Кокошкіна і ін., а також англійську, берлінську і старовіденську. Таке поважне зібрання порцеляни і іншої кераміки, до якого належали також великі вази «неборовські», які до смерті Януарія Антонія Соколовського знаходилися в його будинку в Бару. До Северинівки колекція переїхала лише у 1904 р. У великій столовій залі зберігалася значна кількість старого і нового столового срібла, переважно в стилі рококо і ампір, частково по-

золоченого, загальною кількістю в кілька сотень штук. До того зібрання, між іншим, входили: самовар, чайники, цукерниці, цікава цукерничка в стилі ампір з каріатидами, таці, вази, ліхтарі і свічники великі. Серед десятків різних видів келішків було 36 бац-царат, а крім того багато кришталю старопольського гербового, французького, венеційського, золоченого.

У бібліотечній залі стояла частина шаф з червоного дерева в стилі ампір і в тому ж самому стилі виконані два дзеркала з консолями. Подібні шафи з книгами знаходилися в кабінеті і залі «оранжерейній». В залі бібліотечній крім шаф знаходився російський округлий стіл бронзовий з стільницею малахітовою, годинник також в оправі малахітовій, декорований крім того бронзами, дві високі вази також малахітові оздоблені бронзами, подібними як стіл, російські. На мармурових постаментах розміщена була колекція фігур французької з бронзи, до якої належала, між іншим, голова Діоніса, привезена з Італії, дар Теофілії з Коморовських Джалинської, від якої походило ще зібрання камей, гемм і каменів з гербовими печатками, дуже старих. Книгозбірня налічувала біля 5000 томів, на різних мовах: польській, російській, німецькій і англійській. Книги тут були XVIII - XX ст. Усі книги мали напівшкіряну оправу і прикрашені були есклібрисом з гербом Холева та з написом по краю - «Северинівська книгозбірня А. Соколовсько-го». В бібліотеці також знаходилася велика кількість видань альбомних. Не дивлячись на заборону цензури, деякі з них були таємно привезені з Кракова [6, с 324 - 329].

В кімнаті, яка була поряд з бібліотекою, обставленою меблями з червоного дерева, містилися старі карти, атласи і глобуси, як і також вісім альбомів з фотографіями родинними, починаючи від дагеротипів і до 1916 р., включаючи чотири покоління. Один з них був надзвичайно цікавим з погляду на тематику повстання 1863 р.

Обладнання кабінету господаря дому становили: канапа крита гранатовим «утрехтом», крісло оббите шкірою, два стільці з гобеленовою оббивкою і стілець розкладний, всі виконані з дерева червоного, даліше два килими, один старо-польський, а другий з 1834 р., диван перський і чотири килими, вишиті на атласі кольору бордового, багато гафтовані сріблом в квіткову композицію. Серед портретів знаходились малюнки: Яна Коморовського пензля Юзефа Мочульського; овальний, парадний Анджея Орловського в тем-

ній рамі невідомого автора; Адама Міцкевича в рамі з червоного дерева, також анонімний; олійний Северина Орловського і пастельний Марії Соколовської; Евеліни Соколовської у 1908 р. зроблений пастеллю Володимиром Спасовічем; олійний Антонія Соколовського в кунтуші, мальований Юзефом Мочульським та інший подібний, що представляє Володимира Собещанського, але то робота Ольги Падлевської; овальний оливковий в чорній рамі представляючий Дельфіну Потоцьку, нарисований Анною з Головінських Подгорською, пастельний Елеонори Кемеровської 1828 р., пензля Антонія Кам'янецького. Крім того, кабінет оздоблювали ще чотири пейзажі голандські, можливо, дуже старі і годинник в оправі бронзовій у стилі ампір.

В більярдній залі висіли ескізи польські Олександра Орловського, в тому числі його автопортрет, загальною кількістю 15 штук. Більшість з них на початку війни у 1914 р. віддані були на зберігання до музею в Києві, звідкіля вже не повернулися до власників. Усі ті ескізи були з написами французькими і оформленими в прямокутні золочені рами «іоніки». Біля них висіли також на стінах зали більярдної пейзажі французькі, італійські, німецькі та англійські, а серед останніх карикатури Хотарта.

Залу «мисливську» прикрашали роботи англійські зі сценами з полювань, а також трофеї у вигляді чучел голів ведмедів, вепрів, козлів, а даліше 38 пар рогів різного виду і величини на щитах дубових, з червоного і чорного дерева, з написами вигравіюваними на металевих табличках, на яких зазначено місце і дату полювання. В колекції тій були шкури леопардів, кіз азійських, ведмедів, вепра, сарни, лося і вовків, шкура пуми з головою, чучела птахів і різних хижаків, як, наприклад, дві рисі. В залі «мисливській» зібрано цікаві зразки зброї, такі як мисливські ножі з рукоятками із слонової кістки, в кутку, на спеціальних стояках розміщено мисливські рушниці і двостволки.

Окрема кімната була призначена для колекції зброї. Зберігалися там пістолети XVII - XVIII ст., шаблі криві східні з різними висловами і віршами, виконаними золотом на клинках арабською мовою, списи, мортири, віватовки, щити, шишаки бойові, кольчуги, частина зброї ренесансної, дуже багато інкрустованої золотом і сріблом, також багато інкрустовані рушниці східні, коротка холодна зброя, італійські, іспанські і французькі кинджали, а також «пу-

гінали» східні, викривлені як серпи або повигинані, переважно на руків'ях з пожовтілої слонової кістки, бунчуки турецькі оздоблені сріблом, гравійовані в дрібні квіткові орнаменти, ятагани в піхвах з шагреневої шкіри і срібла в узори зі складною композицією, оздоблені дорогоцінним камінням, яшмою, халцедоном, агатами і кристалами гірськими, булави, одна з яких походила з часів Яна Казимира, була подарована Янові Соколовському, обозному коронному в битві під Берестечком, «ринграфи» і «шкаплери» двосторонні, золочені на міді, шабля французька XVII ст. з написом: «*Si fortune me tourmante, l'esperanse me contente*», образи Матері Божої мальовані олією на мідних листах у XVIII ст. У збройовні стояла також велика дубова скриня поштова чорна, окута залізом і з орлом польським на верху, походила з кінця XVIII ст.

Був у Северинівці також, так модний свого часу «кабінет китайський», з меблями, різьбленими майстерно в темно-коричневому дуже твердому дереві, які склалися з столиків, крісел і фотелів з сидіннями і спинками мармуровими, різнокольоровими, а також диванчиків. В тій кімнаті стояли занадто великі вази мідні орнаментовані завитками, гравійованими або випуклими, із зображеними драконів або золоченими птахами або покритими міддю оксидованою. То було зібрання Яна Коморовського, який, володіючи вугільними копальнями під Іркутськом, довгий час мешкав на Сході, збираючи там різні цікавинки.

Одна зала менша носила ім'я «коссаківської». Тому що на її стінах висіли 15 акварелей Юліуша Коссака, ілюстрацій до «Вогнем і мечем» Сєнкевіча. Біля них були також ще і роботи Войцеха Коссака. «Зелений салон» був обставлений світлими меблями, золоченими, виготовленими з дуба в стилі бідермейєр, накритими синьоватим репсом. Почесне місце на одній зі стін займала картина олійна Петра Стахевіча «Цвіт папороті», оправлена в глибоку золочену раму. Крім того у «зеленому» салоні зібрано вінці обжинкові (корони) та дипломи з міжнародних сільськогосподарських виставок протягом 1899 - 1914 рр.

На першому поверсі головного корпусу палацу, крім кімнат обладнаних у різних стилях, були кімнати для проживання. У спальній господарів дому стояли два ліжка з червоного дерева, виконані в стилі ампір, і в тому самому стилі бюро-секретер, також з червоного дерева з бронзами, фотель критий гобеленом, шафа з

люстром палісандрова, шафа з червоного дерева з округлим склом і дві подібні із квадратним склом, комод невеличкий з червоного дерева для рукоділля, а також багато різьблений ослінчик з пюпітром з червоного дерева. Над ним висіла копія ікони Матері Божої Бердичівської, і в іншому місці Мадонна італійської школи. До найцінніших предметів зібраних у тій кімнаті належали ще три килими, гафтовані макати і диваник смирненський.

Також зала звана «оранжереєю», сполучала головний корпус палацу з його правим крилом, заклена з боку двору на всю свою висоту, містила кілька цікавих речей, в тому числі ширму Якоб, шестикрилий «en tapisserie». Висіли тут також два портрети: олійний, овальний, Евеліни Собещанської, невідомого маляра, а також пастельний Яна Коморовського, роботи Юзефа Мочульського. В оранжереї росла велика столітня троянда Маріхал Нейл, а крім того дерева апельсинові, лимонні, лаврові, перцеві і орхідеї. Усі екзотичні рослини влітку виставляли в сад, декоруючи ними, між іншим, сходи, що вели з «ампірної» зали і тераси до парку.

Серед двох відбудованих після пожежі зал другого поверху, зала бальна прямокутного вигляду, коротшим боком, звернутим до лицьової сторони, носила ім'я «білої». В тій кольоровій гамі витримані були її стіни, панелі, двері, дерев'яні частини вікон і штукатурка на стелі, звідкіля звисала велика люстра кришталева. Найкращим однак тут був паркет. Обстановка «білої» зали складалась з меблів з червоного дерева, в тому числі столиків Якоб, фортеп'яно концертного фірми Кох і фісгармонії. Розвішано тут також чотири великих гобелени фламандських, навколо портретів королів польських, гетьманів і воєвод брацлавських.

Обстановку овального салону «амарантового», який розміщувався над залом «ампіровою», становили меблі з червоного дерева в стилі Князівства Варшавського. На одній зі стін висіла ікона, яка представляла «Суд Соломона», мальована олією на полотні у кляшторі Кармелітів у Вільнюсі 1864 р. Пацевічем, срібний позолочений XVIII ст., хрест італійський з дерева кедрового з плакетками з перламутру, з різьбленнями в страсні сцени, у кінці була велика перламутрова мушля, оздоблена плоскою різьбою, що зображала сцени Воскресіння Христового.

У серванті містився набір табакерок і шкатулок, а серед них екземпляри з слонової кістки, панцира черепахи, перламутру з зо-

лотом, агату, срібла, дерева рожевого з медальйонами порцеляновими Севере, шкатулки з червоного дерева подорожні французькі, підписані «Fontanie rue Saint Martin Paris», шкатулки для ручних робіт Боулле, шкатулки для парфумів, шкатулки російські. Були там також і підсвічники із заліза оздоблені сріблом і золотом, швейцарські музикальні ящики граючі, різні пам'ятки з повстання листопадового, у якому брав участь Войцех Соколовський, і з часу повстання січневого, кубочок срібний з монетами на стінках і написом «Боже, звільни Польщу» і багато пам'яток, виконаних політв'язнями [6, с 330 - 332].

Крім вище згаданих, потрапили до Северинівки і інші зібрання Януарія Антонія Соколовського, такі як колекція нумізматична, яка налічувала 2850 монет золотих і інших, також медалі срібні і бронзові. До тієї колекції, крім майже повного зібрання польських злотих увійшли також монети французькі, іспанські, португальські, англійські, бельгійські, голландські, німецькі, угорські, турецькі, південноамериканські, китайські, російські і старожитні, які було замуровано в роки Першої світової війни в пивницях палацу северинівського. У роки революції її відшукали і розпорошили або націоналізували. Я. А. Соколовський започаткував пізніше також велике зібрання поштових марок, зібравши найстаріші унікальні матеріали. Та багата колекція у 1914 р. була оцінена в 56 000 тодішніх карбованців, у 1920 р. пропала в часі евакуації до Польщі.

До Северинівки потрапило також зібрання люльок Ігнація Роголя-Собещанського з Пилипок, в кількості 65 штук. Знаходилися серед них екземпляри з чудовою різьбою на «пінці морській», а також люльки східні, турецькі і китайські, зі слонової кістки інкрустованої золотом зі срібними наконечішками, які використовувались для паління опіуму. Подібно як і зібрання марок, також і та колекція пропала у Києві в тім самім часі.

З інших варто ще згадати зібрання народних подільських вишивок: скатерок, серветок і рушників весільних, а також поясів кунтушових, макат бучацьких, французьких, італійських, турецьких і навіть японських і індійських, мережив венеційських, міланських, брабантських, брюссельських, Valenciennes і Chantilly, з великою кількістю російських, зібрання віял з дерева сандалового, слонової кістки, перламутру і панцира черепахи, оздоблених на

шовку і папері, а також мальованих Юліушом Коссаком, віяла з пір'я страусів та одним екземпляром виконаним з пір'я глухара в замку Фрауенау в Баварії. Колекція та зберігалася в цінних, золочених вітринах рококових, прикрашаючи стіни вбиральні і спального покою господині палацу.

Частина северинівських зібрань разом з палацом потрапила під погром у листопаді 1917 р. Найцінніші предмети було вивезено власниками вчасно до Вінниці і Києва, звідки в час походу Пилсудського забрано залізницею до Варшави. У зв'язку з браком потрібної кількості транспортних засобів деякі речі мусіли однак залишитись на місці. Можливо, вони потрапили до музеїв. Серед вцілілих було багато творів мистецтва, архівних документів і пам'яток родинних. Фрагменти окремих колекцій, в тому числі архів, протягом короткого часу потрапили після Другої світової війни, частково в зібрання членів родини Соколовських і Руссановських, частково продано до державних зібрань і у приватні колекції.

Біля великого, не засадженого деревами подвір'я, стояла мурована в'їзна брама, по правій стороні від якої підносився великий, замкнутий чотирикутником господарський двір, зі стайнями для коней виїзних і верхових. В одному з його крил розміщувалися екіпажі, різного роду брички, карети, сани і інші транспортні засоби. Кожне з крил накривав гладенький двосхилий дах. Стіни фасадні двох з них, повернуті до подвір'я, розчленовані частково фільонками, мали на довгій осі двері, що вели до помешкань адміністрації, а по їх боках два вікна. Над обома вікнами вивершувалися трикутні карнизи з пробитими прямокутними вікнами, одним дводільним і двома однодільними. Крила ті з'єднувалися між собою стіною, яка мала два ряди сліпих вікон, у нижньому прямокутних, розділених на вісім шибок, у верхньому малих у дві шибки. По всій довжині стіни розміщувалась галерея, яка складалась з 10 високих колон тосканських. Посередині крила з'єднувального знаходилася широка і висока в'їзна брама у двір господарський, замкнута згори аркадою і аттиком. Другий двір подібного призначення, але розміщений значно нижче, розмістився по лівій стороні двору і крила палацового.

Дуже композиційним і цікавим своїми видами був парк, започаткований в 1814 р. Діонісієм Міклером. Він займав площу 42 га. Крім газону на подвір'ї перед палацом, найкраща відкрита

ділянка, оживлена єдиними небагато чисельними кущами, декоруючими краї, а по боках куртинами старих дерев, що розтягнулася на тильній частині палацу. Поблизу його напівкруглого ризаліту росла там самотня ялина «канделяброва». Газон той переходив поступово в довгу поляну, що спускалася до берега річки Рів, яка несла свої води мальовничими берегами. В одному місці уривалася вона біля стрімкої скелі на якій, як елемент вертикальний, висаджено три тополі італійські. Той широкий фрагмент парку, з видом через річку на далеку околицю, видно зі всіх вікон, тераси і балкону палацу. Через відповідно сплановано землі всі стежки і алеї пройшли в такий спосіб щоб за кожним поворотом показувалися щораз нові краєвиди. Деякі стежки викладено було плитками з тесаного каміння і піщаника. З того самого матеріалу виготовлено лави і столи. Крім лип, каштанів або акацій в парку росли столітні ялини, розложисті дуби, клени, глоги та інші. У першій половині XIX ст. навколо палацу стали гарні статуї з білого мармуру, які представляли міфологічні постаті. В роки до пожежі, коли володарка Северинівки з метою виховання дочок перебувала в Петербурзі, а маєток перебував у оренді, то усі вони були знищені. Дві з них, що уціліли, говорили про високий клас скульпторів, які їх виконали.

Існували поза тим при дворі два оркестри, духовий і смичковий, які склалися з кількох десятків осіб. Набирали до них місцевих працівників. Оркестри брали участь в усіх святкових заходах, які часто влаштовували господарі маєтку з різних нагод.

У звіринці влаштованому поза парком годували звірів промислових і хутрових таких, як кролі всіляких відомих порід і кольорів, а також зайців, вепрів, лосів, сарн, борсуків, куниць, тхорів, норок, видр, черепах та птахів, різні види фазанів, павичів і багато інших птахів» [6, с 333 - 334].

Не дивлячись на такі величезні втрати, останньому власнику маєтку - А. Я. Соколовському, у 1920 р. вдалося вивезти до Польщі родину і частину речей з Северинівського палацу. Тереза Фірлей, онука останнього господаря палацу, згадувала розповіді бабусь і батька про цю подію: «Мій тато виїхав з Северинівки у 5-річному віці. Тому мало що міг пригадати, але все життя беріг у пам'яті окремі картинки: великий камінь у парку біля річки (він і досі тут є, я бачила його і зробила багато фотознімків), чудові ши-

рокі краєвиди, пагорби, гарний великий парк... Як вибухнула революція, наша родина спочатку поїхала до Києва (здається, в 1919 р.), бо тут у селі було небезпечно... Стало очевидно, що не варто чекати нічого доброго, і вони змушені були поїхати до Варшави. Бабця Евеліна з дітьми виїхала, а тут у маєтку до 1921 р. лишався мій дідусь Антоній Соколовський зі своєю матір'ю і тещею. Під час польсько-більшовицької війни він співпрацював з Військом Польським, постачаючи йому продукти, і завдяки цьому отримав два залізничних вагони, в які міг повантажити речі з Северинівки - трохи меблів, трохи фотографій, книг та документів. Усе це поїхало до Варшави... » [7, с 10].

Після закінчення Громадянської війни в маєтку спочатку знаходилась школа, ПТУ, а в передвоєнні роки санаторій для лікування військових льотчиків. Після звільнення села від німецько-фашистських окупантів і до закінчення війни в маєтку розташовувався санаторій для лікування поранених воїнів. В 1945 р. тут почав працювати кістково-туберкульозний санаторій [8, с 2]. З 1951 по 1954 рр. одночасно з санаторієм працювала туберкульозна лікарня. До кінця 2017 р. заклад мав назву «Спеціальний санаторій для дорослих «Северинівка»». З січня 2018 р. - «Северинівська лікарня відновного лікування».

Отже, Северинівський палацо-парковий ансамбль є унікальною пам'яткою історії і культури Поділля. Завдяки добрій збереженості він є важливим туристичним об'єктом, який має понад 200-літню історію та продовжує функціонувати сьогодні як лікувально-оздоровчий заклад.

Джерела та література:

1. Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина [Текст] / Упорядники: Ю. А. Зінько, М. Р. Мудраченко та ін. -Вінниця, 2011. - 400 с: табл.; кол. вкл. фото.
2. Визначні пам'ятки Вінниччини: Альбом / Вінниц. обл. краєзн. музей; відп. за випуск К. Висоцька. - Вінниця, 2011. - 400 с
3. Малаков Д. В. По Восточному Подолью (от Жмеринки до Могилева-Подольского) / Д. В. Малаков. - М, 1988. - 168 с
4. Охоронне зобов'язання на парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення СЕВЕРИНІВСЬКИЙ ПАРК. № ППМ - 4/555 від 17 лютого 1997 р. 4 с

5. *Кучеренко В. С.* Краткая историческая справка / В. С. Кучеренко // Памятник архитектуры и садово-паркового искусства I пол. ХЕХ в. Усадьба в Севериновке Винницкой области. - К., 1989. Т. I. - Кн. 1. Шифр. 708.- 14 с.

6. *Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 9. Wojewodztwo Podolskie / R. Aftanazy. - Wroclaw, 1996. - 520 s.

7. *Сегеда Ю.* Северинівський палац відвідала онучка останнього власника / Ю. Сегеда // Вінниччина. - 2012. - 25 липня. - С. 10.

8. *Гудима В.* 77. З історії санаторію / В. П. Гудима, Г. М. Кравчук, В. О. Сірман // Моя Северинівка. - 2004. - 1 листопада. - № 3. - С. 2 - 3. (інформаційний вісник Северинівської сільської ради Жмеринського району).

Анатолій ВОЙНАРОВСЬКИЙ, Василь ЧЕРНЯК

**ВИДАННЯ «КРАСНАЯ ЖМЕРИНСКАЯ ПОБЕДА»
ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ПОДІЙ
НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
1917 - 1921 рр. НА ЖМЕРИНЩИШ**

У боротьбі за державну незалежність національні сили Директорії УНР на початку 1919 року переживали один з найбільш складних періодів. Один з центральних сюжетів розгорнувся у запеклих боях групи військ УНР з більшовицькими військами, очолюваними М. Подвоицьким, за оволодіння стратегічною вузловою залізничною станцією Жмеринка. Ослаблені та виснажені, без належного забезпечення боєприпасами, війська УНР змушені були відступити.

Важливим історичним джерелом до висвітлення намірів більшовиків у даний момент є періодичні видання, серед яких особливе місце займає видання командного поїзда наркома по військовим справам УСРР, яке виходило по мірі просування більшовиків і видавалося для місцевого населення. Зокрема, це газета «Красная Жмеринская победа» від 7 липня 1919 року.

Видання має виразний агітаційно-пропагандистський характер та у гіперболізованій формі звеличує перемогу більшовиків над «бандами злочинців, куплених за великі гроші Петлюрою та